

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 338.43.01:334.758.4

Данкевич А.Є.,
д.е.н., старший науковий співробітник
Національний науковий центр
"Інститут аграрної економіки" НААН

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРОХОЛДИНГАХ

Постановка проблеми. Земельні відносини є потужним чинником розвитку економіки усіх сільськогосподарських товаровиробників. Проведення ринкових трансформацій аграрної економіки, спрямованих на реформування земельних відносин, сприяли розвитку приватно-орендних форм господарювання, започаткуванню процесу формування ринку землі. У цих умовах надзвичайно актуальною проблемою постає стабільне й ефективне використання земельних ресурсів усіма землекористувачами [4].

У сільському господарстві йде процес концентрації капіталів, що знаходить своє відображення у створенні агрохолдингів [11]. Дослідження ефективності їх роботи та обґрунтування оптимальних з точки зору управління та масштабів розмірів й вирішення на цій основі соціально-економічних питань є важливим завданням економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі приділено достатньо уваги стану використання земельних ресурсів товаровиробниками. Ґрунтовні дослідження здійснили у своїх працях: Л.І. Абалкін, Д.П. Богиня, В.Г. Бодров, М.П. Вітковський, А.С. Гальчинський, В.К. Збарський, О.В. Крисальний, Ю.Я. Лузан, І.І. Лукінов, В.М. Малес, Б.Я. Панасюк, О.М. Онищенко та ін. Значний внесок у вивчення даного питання в умовах агропромислової інтеграції зробили В.Г. Андрійчук, С.І. Дем'яненко, І.І. Лукінов, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, Ю.О. Нестерчук, П.Т. Саблук, В.М. Юрчишин, М.М. Федоров, В.М. Яценко та ін. Відзначаючи цінність результатів досліджень науковців, необхідно зазначити, що не всі теоретичні розробки знаходять застосування на практиці, про що свідчить сучасний стан розвитку сільськогосподарського виробництва. Актуальність даної проблеми, недостатність її вивчення та наявність дискусійних моментів зумовили вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Метою написання статті є дослідження передумов формування землекористувань агрохолдингів через призму організаційних, економічних та соціальних чинників розвитку агропромислового виробництва та розробка практичних рекомендацій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. За попередніми оцінками, в Україні функціонує понад 100 великих агрохолдингів, які контролюють понад 7 млн. га землі, або близько 28% ріллі і є найбільшими виробниками зернових і технічних культур. Практично всі вони планують розширювати земельні масиви. До 2015 р., за прогнозами експертів, в Україні сформується близько 200 холдингів, а валове виробництво зерна досягне рівня 60-70 млн. т [2].

Холдинги ведуть виробництво на орендованих землях. Критеріями при формуванні земельних масивів новостворених об'єднань є родючість ґрунтів і їх наближеність до великих промислових центрів та сировинних зон. У зв'язку із цим, відбувається посилення конкуренції на ринку оренди та суборенди земель [8]. Якщо держава законодавчо регламентує нижню межу орендної плати на рівні 3% від нормативної грошової оцінки, то новостворені підприємства уже пропонують до 8% [5]. На відміну від дрібних сільськогосподарських підприємств агрохолдинги мають кращі шанси залучити інвестиції, кваліфіковані кадри, розвинену інфраструктуру, можливість диверсифікувати ризики і контролювати затрати по всьому ланцюгу – від поля до супермаркету.

В Україні не ведеться офіційна статистика великих орендарів сільськогосподарських угідь, зважаючи на широку географію розміщення земель, що входять до кожного конкретно взятого холдингу, тому визначити їх площу можна тільки наближено. При цьому, завдяки їх діяльності вдалося

досягнути покращення результатів господарської діяльності в економіці України. Особливо це проявилось у кризові роки, коли сільське господарство стало одним із локомотивів розвитку економіки. Даних результатів вдалося досягнути за рахунок агрохолдингів, які є лідерами по земельних ресурсах (табл. 1).

Таблиця 1

Земельний банк найбільших агрохолдингів України

Назва агрохолдингу	Площа, тис га	Місце розташування
“UkrLandFarming”	530	21 область України і АР Крим
“NCH”	400	22 області
“Кернел Групп”	330	Тернопільська, Одеська, Миколаївська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська області
“Мрія Агрохолдинг”	290	Тернопільська, Хмельницька, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська області
“Миронівський Хлібопродукт”	280	Київська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Дніпропетровська, Донецька, Херсонська, Вінницька, Івано-Франківська області
“Українські аграрні інвестиції”	260	16 областей України
“Астарта-Київ”	240	Полтавська, Харківська, Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Житомирська області
“HarvEast”	220	Донецька, Запорізька, Черкаська, Житомирська області, АР Крим
“Valinor”	120	Полтавська, Вінницька, Сумська, Черкаська, Миколаївська, Херсонська області
“Приват-Агрохолдинг”	120	Львівська, Черкаська, Полтавська, Харківська, Дніпропетровська, Херсонська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська області
“Лотуре-Агро”	100	Луганська, Сумська, Харківська, Хмельницька, Житомирська області

Джерело: власні дослідження

Найбільшими агрохолдингами в Україні є: “Landkom International”, “Кернел”, “МСВ Agricole”, “Миронівський хлібопродукт”, “Мрія”. Частина компаній була викуплена більш сильними вертикально-інтегрованими структурами, серед яких: ММК ім. Ілліча, “Райз-Агро”, “Дакор Агро Холдинг” і “Укррос”. Тепер активи перерахованих корпоративних структур контролюються іншими, що зуміли залучити значні іноземні та вітчизняні інвестиції для розширення.

Виробнича спеціалізація агрохолдингу значною мірою формується, виходячи із спеціалізації материнської компанії або основного виду бізнесу холдингу. Зважаючи на це, аграрні об'єднання можна розділити на цукровиробників – ПАТ “Укрпромінвест”, ТОВ “Астарта-Київ”, “Дакор Агро Холдинг”; зернотрейдерів – ТОВ СП “Нібулон”; молочне скотарство – ПАТ “Індустріальна молочна компанія”; матеріально-технічне забезпечення та надання послуг – ПАТ “Райз”; зернопереробка – “Укрзернопром”, ТОВ “Стіомі-Холдинг”, тваринництво – ТОВ “Миронівський хлібопродукт”; олійно-жирова компанія – “Кернел”[7].

Загалом, оптимальним з точки зору управління та організації виробництва у більшості агрохолдингів є структурний підрозділ розміром до 5 тис. гектарів землі. Інвестори концентрують активи у найбільш вигідних регіонах країни, які дозволяють отримати максимальний прибуток від ведення сільськогосподарського виробництва. При цьому перевага надається довгостроковій оренді земель терміном понад 10 років та викупу цілісних майнових комплексів.

За прогнозами науковців агрохолдинги зосередять у своїх руках до 54% українських земель. При цьому, навіть за умов відміни мораторію, масова купівля земель є малоімовірною, зважаючи на великі фінансові витрати та організаційні труднощі [9].

Укрупнення земельних масивів агрохолдингів значною мірою обумовлено перевагами інтегрованих структур: по-перше, значна економія на масштабах придбання засобів виробництва; по-друге, це нові умови застави – сільськогосподарська продукція є заставою для несільськогосподарської діяльності холдингів, особливо у сезон її з'являється багато, а це – значна кредитна маса, що починає фінансувати діяльність, жодним чином з сільським господарством не пов'язану. Укрупнення сільськогосподарських підприємств значною мірою обумовлено залученням інвестицій у сільськогосподарське виробництво та формуванням інтегрованих підприємств, які на відміну від дрібних товаровиробників мають змогу розвивати соціальну інфраструктуру (табл. 2).

Таблиця 2

Соціально-економічні параметри розвитку сільськогосподарського виробництва залежно від землезабезпеченості, 2012 р.

Групи за площею ріллі, га	Кількість господарств	Площа с.-г. угідь, га	Середньорічна оплата праці одного працюючого, грн	у тому числі		Відрахування на оплату праці одного працюючого, грн	Орендна плата за 1 га с.-г. угідь, грн
				рослинницькі	тваринницькі		
501–1000	1645	821	8719	8612	8979	2597	203,7
1001–2000	2536	1522	9877	9678	10329	2930	238,9
2001–5000	2132	3183	11170	10588	12370	3305	243,1
5001–10000	399	6944	11702	11246	12753	3449	250,0
10001–20000	66	12267	15483	13415	18621	4986	284,1
Понад 20000	54	35871	13147	11667	13588	3745	290,7

Джерело: власні дослідження

Аналіз діяльності товаровиробників засвідчує, що у малих (до 1000 га) та середніх (до 5000 га) за розміром підприємствах сконцентровано виробництво овочів, фруктів, молока та м'яса. Спеціалізація структурних підрозділів холдингових компаній формується виходячи із основного виду діяльності материнської компанії (цукор, зерно, молоко), при цьому ставка робиться на формування вузькоспеціалізованого, високоіндустріалізованого виробництва з чіткою експортною орієнтацією. Аналіз даних показує, що по групі підприємств із площею понад 5 тис. га виробляється найбільша питома вага продукції порівняно з іншими групами, зокрема 56,4% цукрових буряків, 26,5% – зернових, 21% – технічних [10]. Загалом спостерігається тенденція до збільшення об'ємів виробництва із зростанням розмірів підприємств.

Проблемними питаннями при розширенні земельних масивів агрохолдингів є випадки коли: договори оренди не проходять державну реєстрацію, а в тих що пройшли реєстраційний напис не дозволяє судити про те, яким органом і коли була проведена реєстрація; договори не містять усіх істотних умов договорів оренди та усіх додатків, при цьому тривалий час умови договорів не переглядаються; короткострокова оренда земельних часток є потенційно проблемним моментом у зв'язку з необхідністю переукладання договорів оренди після оформлення права власності на земельні паї та отримання власниками актів на право власності на земельну ділянку; оренда невитребуваних паїв також потенційно проблематична у зв'язку з можливістю витребування паїв їх власниками та достроковим припиненням оренди [3].

Можна припустити, що наступним етапом формування агрохолдингів буде оптимізація їх розмірів. Подальше об'єднання сільськогосподарських угідь у масиви з площею 300-400 тис. га і більше для України є малоімовірним. Враховуючи досвід Росії, слід очікувати зменшення масивів земель і формування оптимальних за розміром і системою управління господарських формувань від 50 до 100 тис. га землі [6].

Незважаючи на позитивні тенденції розвитку агрохолдингів, дослідження показують, що низка компаній, таких як ТОВ "Українські аграрні інвестиції", ПАТ "Агро регіон" з різних причин повністю чи частково у перший рік не розпочали виробничу діяльність на орендованих землях. У значній мірі це зумовлено: виробничими проблемами, зважаючи на переважно рослинницький напрям господарської спеціалізації холдингів та сезонність сільськогосподарського виробництва; організаційними – пов'язаними із формуванням відокремлених структурних підрозділів та розширенням територій з метою покращення капіталізації компанії і недопущення конкурентів в умовах заниженої вартості земель та позитивних тенденції на світових ринках продовольчих товарів; комерційними – закріпленням на ринках оренди земель та очікуваннями, пов'язаними з відміною мораторію на купівлю–продаж земель сільськогосподарського призначення.

Державна позиція у питанні ефективного використання земель сільськогосподарського призначення має бути спрямована на встановлення законодавчої норми штрафних санкцій за невикористання земель [1]. Корисним при цьому є історичний досвід Стародавнього Вавилону, зокрема, дослідження законів Хаммурапі, згідно яких, у разі необробітку поля протягом року – закон змушував орендаря сплатити власнику орендну плату на рівні 33-50% від урожаю та провести основний обробіток на цьому полі.

Висновки з даного дослідження. Для реалізації конкурентних переваг агрохолдингів необхідна конструктивна аграрна політика, яка за умов світової економічної кризи повинна стати пріоритетом у системі економічних перетворень. У першу чергу, це стосується розробки стратегії розвитку сільського господарства; удосконалення земельного законодавства та врегулювання відносин власності; кредитування розвитку інфраструктури аграрного ринку та захист вітчизняного товаровиробника, у тому числі шляхом обмеження імпорту; розробка шкали мотивів для інвесторів, в першу чергу тих, що розвиватимуть соціальну інфраструктуру села, вкладаючи кошти у її розвиток; проведення інвентаризації земель.

З метою покращення процедури формування земельних масивів інтегрованих структур необхідно: удосконалити систему державного управління земельними ресурсами, продовжити формувати необхідну законодавчу та нормативну базу з питань аграрного землекористування і функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення; формувати ефективний механізм функціонування повноцінного, регульованого державою ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення; удосконалити економічний механізм регулювання земельних відносин; удосконалити методичку нормативної грошової оцінки земель; розробити механізми використання орендованих земель у якості застави, зокрема застави права оренди земель, що сприятиме залученню додаткових кредитних ресурсів у сільськогосподарське виробництво; запровадити програму відтворення родючості ґрунтів, що передбачає екологізацію використання орендованих земель та виведення з інтенсивного обороту деградованих і малопродуктивних земель; запровадження екологічного моніторингу та контролю, спрямованих на використання орендарями екологічнобезпечних технологій і належне відтворення родючості ґрунтів.

Література

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk.tid>
2. Крупнейшие холдинги в растениеводстве Украины 2012. Дослідження УКАБ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agribusiness.kiev.ua/>
3. Левада О.В. Еколого-економічний аналіз меліорації агроландшафтів [Електронний ресурс] / О.В. Левада. – Режим доступу: <http://conference.mdpu.org.ua/viewtopic.php?t=419&sid=d7490ebb6d79816685984fce47d9a83>
4. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: В.М. Зубець (голова) та ін. – К. : Аграрна наука, 2010. – 944 с.
5. Про холдингові компанії в Україні. – Закон України від 15 березня 2015 року № 3528 зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – С. 15–16
6. Проминвестбанк открыл агрохолдингу HarvEast кредитную линию на 200 млн. грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrprod.kiev>
7. Скорик М. Украинские латифундисты / М. Скорик // “Профиль”. – № 4 (23). – 2008. – С. 15-19.
8. Стартує новий проект Українського клубу аграрного бізнесу “АгроШкола УКАБ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaan.kiev.ua/novunu/3736-startuye-noviy-proektukrayinskogo>
9. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / [О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуртов та ін.]; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 56 с.
10. Шиян В.Й. Агрохолдинги в системі господарських структур / В.Й. Шиян, І.В. Горковенко // Вісник ХНАУ. Серія “Економічні науки”. – 2011. – № 5. – С. 43-50.
11. Peter Tillak. Land Markets and their Influence on the Efficiency of Agricultural Production in Central and Eastern Europe / P. Tillak, E. Schulze // Land Ownership. – 2000. – p. 123–124.